

Aneta Kamińska

Nabywanie kompetencji kluczowych przez nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej w zmieniającym się świecie edukacyjnym i społecznym

Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce : kwartalnik dla nauczycieli nr 1, 53-67

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Aneta Kamińska

Akademia Ignatianum w Krakowie

Nabywanie kompetencji kluczowych przez nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej w zmieniającym się świecie edukacyjnym i społecznym

Acquisition of Key Competences
for Teachers of Early Childhood Education
in a Changing Education and Social World

Wprowadzenie

Rozpatrując profesję nauczyciela z perspektywy wertykalnej, zauważamy, że istniała ona od czasu pojawienia się pierwszych oznak społecznej działalności ludzkiej, pierwotnych relacji i zależności. Zawsze bowiem był ktoś, kto potrzebował wiedzy, wskazówek, instrukcji do wykonania jakiegoś zadania, i ten, kto wiedział, jak je wykonać, oraz starał się to przekazać. Transmisja wiedzy miała najczęściej charakter międzypokoleniowy, od starszych do młodszych. Był to czas, gdy działalność nauczyciela była nieformalna. W starożytności rola nauczyciela przypadła w udziale filozofom, ale też miała wymiar praktyczny – *paidagogos* to ten, który prowadzi chłopca do szkoły w sensie dosłownym i w przenośni – dostarcza niezbędnej wiedzy. Pewne usystematyzowanie i unaukowanie zawodu nauczyciela dokonało się wraz z wiekiem XVIII i od tego czasu pojawiło się wiele koncepcji jego dotyczących. Nauczyciel to zawód dynamicznie zmieniający się wraz z czynnikami ekonomicznymi, politycznymi i socjokulturowymi. Czynniki te kształtują i wartościują edukację oraz wyznaczają jej miejsce w przestrzeni społecznej. Obecnie zawód

nauczyciela potrzebuje ponownego zdefiniowania – określania kompetencji nauczyciela, które odpowiadałyby potrzebom dzisiejszego świata. Kompetencje nauczyciela rozszerzają się wraz z uzyskaniem większej autonomii przez szkoły. Dochodzą nowe wyzwania i obowiązki, którym powinien sprostać, należą do nich między innymi szersza współpraca z domem rodzinnym (niegdyś pomijana), praca w zespole nauczycielskim, umiejętność diagnozy pedagogicznej i dostosowania procesu edukacyjnego do indywidualnych potrzeb i zainteresowań ucznia. Szczególnej uwagi teoretyków i praktyków potrzebuje nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej. Mocą ustawy z dnia 8 stycznia 1999 roku działalność nauczyciela wczesniej edukacji dzieci wymaga złożonych i różnorodnych działań edukacyjnych, podpartych właściwym rozumieniem wymaganej integracji treści z wielu dyscyplin, doświadczeń dzieci czy metod nauczania, co może niejednokrotnie okazać się niełatwe. Dlatego też to właśnie nauczyciel tego szczebla edukacji potrzebuje najwięcej wszechstronnego wsparcia, w tym przede wszystkim merytorycznego i metodycznego.

Definicja kompetencji i kompetencji kluczowych

Kompetencja w ujęciu słownikowym *competenti* (z łac.) oznacza „zakres usprawnień do zajmowania się określonymi sprawami i podejmowania dotyczących ich decyzji lub zakres czyjejs wiedzy, umiejętności i doświadczenia pozwalający się wypowiadać na określony temat”¹. Termin ten obejmuje dwa rodzaje kontekstu: wewnętrzny – uwzględniający składniki kompetencji, oraz zewnętrzny – określający domeny jego zastosowania. Kompetencja jest interpretowana jako repertuar dostępnych człowiekowi środków radzenia sobie ze światem lub jako zdolność realizacji konkretnych wzorów zachowań, w szczególności zachowań innowacyjnych². Zdaniem S. Dylaka kompetencja jest złożoną dyspozycją stanowiącą wypadkową wiedzy, umiejętności, postaw, motywacji, emocji i wartościowania³. Kompetencje to zbiór umiejętności i dyspozycji zawodowych, które powinien mieć nauczyciel, aby móc skutecznie działać w swoim zawodzie. Są one częściowo wynikiem przygotowania zawodowego (uczenia się), częściowo zaś potencjału genetycznego (podobnie jak talent artystyczny lub sportowy). W takim podejściu kompetencje traktowane są kompleksowo. Istnieją także węższe definicje, według których kompetencje nauczyciela są wynikiem kształcenia (uczenia się) w procesie przygotowania zawodowego nauczycieli⁴.

¹ Wielki słownik wyrazów obcych, red. M. Bańko, Warszawa 2005, s. 120.

² J. Uszyńska-Jarmoc, B. Dudel, M. Głoskowska-Sołdatow, *Rozwijanie kompetencji kluczowych uczniów w procesie edukacji wczesnoszkolnej*, Kraków-Białystok 2013, s. 14-15.

³ D. Klus-Stańska, M. Nowicka, *Sensy i bezsensy edukacji wczesnoszkolnej*, Warszawa 2005, s. 185.

⁴ J. Coolahan, *Rada Europy*, <http://www.eurydice.org>, s. 14 (dostęp: 06.01.2014).

Niezależnie od różnic w interpretacji terminu kompetencje zauważa się zgodę co do tego, że aby temu pojęciu towarzyszył epitet kluczowe, główne czy podstawowe, musi oznaczać coś ważnego i korzystnego dla jednostki i społeczeństwa – coś, co umożliwia pomyślne integrowanie się z różnymi grupami społecznymi, przy jednoczesnym zachowaniu niezależności i umiejętności sprawnego działania zarówno w znanym, jak i nieznanym otoczeniu⁵.

Kompetencje zawodowe nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej

Od nauczyciela, w tym od nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej, wymaga się, aby posiadał wiele kompetencji. Warunkuje to sprawne funkcjonowanie na wielu obszarach jego profesjonalnej działalności i współpracy ze wszystkimi podmiotami procesu edukacyjnego, w tym ze środowiskiem lokalnym. Jedną z definicji kompetencji nauczycielskich podaje Ch. Kyriacou, wymieniając między innymi kompetencje komunikacyjne, organizacyjne i kierownicze, diagnostyczne i interwencyjne, poradnicze i doradcze oraz kompetencje w zakresie refleksji nad własną praktyką⁶. Natomiast W. Puślecki w swoich rozważaniach na temat nowoczesnego nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej zwrócił uwagę na takie kompetencje, jak: naukowo-specjalistyczne, komunikacyjne, realizacyjne, interpretacyjne, opiekuńcze, asertywne, transgresyjne, kooperacyjne, negocjacyjne i autorefleksyjne⁷.

Kompetencje interpretacyjne. Ich posiadanie umożliwi nauczycielowi właściwe zrozumienie integracji edukacji wczesnoszkolnej, która jest zarysowana jedynie ogólnie w Ustawie z dnia 8 stycznia 1999 roku oraz w Podstawie Programowej nauczania ogólnego dla pierwszego etapu edukacji (Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 2008 roku). W rozumieniu tych globalnych sformułowań dotyczących integralności i holistycznego podejścia do ucznia w wieku wczesnoszkolnym powinni pomóc nauczycielowi doświadczeni i merytorycznie przygotowani nauczyciele akademicy, uczący przedmiotów związanych z edukacją wczesnoszkolną, na odpowiednich kierunkach studiów licencjackich i magisterskich. Odpowiednie zrozumienie integracji – internalizacja pojęcia, a nie jedynie powierzchowne jego przyjęcie do wiadomości – jest podstawowe do jej zastosowania w praktyce wychowawczo-dydaktycznej. Obecnie obserwuje się wśród studentów i nauczycieli jej pobieżne zrozumienie i niepełne zastosowanie

⁵ J. Uszyńska-Jarmoc, B. Dudel, M. Głowska-Soldatow, *Rozwijanie kompetencji kluczowych uczniów w procesie edukacji wczesnoszkolnej*, dz. cyt., s. 19.

⁶ Ch. Kyriacou, *Essential Teaching Skills*, Blackwell 1991, s. 24.

⁷ W. Puślecki, *Modernizacja kompetencji profesjonalnych nauczycieli edukacji początkowej*, [w:] *Idee i strategie edukacji nauczycieli klas I-III*, red. I. Adamek, Kraków 1998, s. 23.

w codziennych czynnościach dydaktycznych nauczyciela. Integracja edukacji przedmiotowych okazuje się niełatwa zarówno dla nowicjuszy, jak i bardziej doświadczonych nauczycieli.

Kompetencje diagnostyczne i interwencyjne. Złożoność rzeczywistości społecznej i edukacyjnej nasila sytuacje problemowe również w obszarze edukacji wczesnoszkolnej. Dlatego też coraz powszechniej w środowisku nauczycieli tego szczebla dostrzega się potrzebę uporządkowania i dopracowania metodyki postępowania diagnostycznego ukierunkowanego na identyfikację zagrożeń rozwojowych, czyli diagnozę pełniącą funkcję nie tylko selekcyjno-kwalifikacyjną, ale i interwencyjną, ściśle powiązaną z działaniem praktycznym. Wiąże się to ze szczególną moralną odpowiedzialnością za rezultaty diagnozy. Stanowi ona bowiem podstawę podejmowania indywidualnych decyzji o dalszych losach jednostki lub kierunkach zmian czy modyfikacji jej sytuacji. Proces diagnozy, szczególnie w przypadku dziecka w młodszym wieku szkolnym, nie jest łatwy i nie powinien być intuicyjny. Nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej, poznając zasady postępowania i podstawowe standardy diagnostyczne, mogą uczynić go łatwiejszym. Na proces diagnozy nie składa się jedynie rejestracja danych o uczniu, ale także ich właściwa analiza i interpretacja, przeprowadzona po to, aby nauczyciel mógł podjąć skuteczne działanie, mając na celu zmianę rzeczywistości edukacyjnej ucznia na bardziej pożądaną⁸.

Kompetencje pedagogiczno-psychologiczne, poradnicze i doradcze. Wymagane jest, aby nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej był wykształcony również przynajmniej w podstawowym stopniu w zakresie psychologii, w tym między innymi rozwojowej. Znajomość faz rozwoju dziecka w młodszym wieku szkolnym pozwala właściwie zorganizować jego proces edukacyjny, dobrać odpowiednie treści, metody, środki dydaktyczne oraz dostosować wymagania do ich możliwości. W obecnej dobie, bardziej niż kiedykolwiek indziej w historii, pedagogika czerpie wiedzę z psychologii. Dla wielu badaczy nauk społecznych i humanistycznych takie podejście wydaje się właściwe i korzystne. W nowoczesnym świecie zacierają się nie tylko granice terytorialne i językowe, ale również granice między poszczególnymi dziedzinami nauki. Obserwujemy wzrost poziomu interdyscyplinarności nauk. Taki punkt widzenia i działania może być uzasadniony faktem, że w świecie nie istnieją osobne zjawiska społeczne, fizyczno-materialne czy ekonomiczne, a wręcz przeciwnie są one jednością, która została podzielona jedynie w ludzkim umyśle na potrzeby uszczegółowienia nauk.

Kompetencje specjalnościowe – przedmiotowe i dydaktyczne. Nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej jest zobowiązany być specjalistą w każdej dziedzinie wiedzy – mówiąc językiem edukacji wczesnoszkolnej – każdego obszaru edukacyjnego. Oznacza to, że powinien on posiadać między innymi odpowiednie wiadomości, które umożliwią mu właściwą transmisję wiedzy. Według Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie, którego fundamentem jest właśnie edukacja wczesnoszkolna, nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej ma wykształcić u uczniów klas I-III następujące kompetencje: porozumiewania się w języku ojczystym, porozumiewania się w języku obcym, kompetencje matematyczne i podstawowe kompetencje naukowo-techniczne i informatyczne, umiejętność uczenia się, a także kompetencje społeczne oraz świadomość i ekspresję kulturalną⁹. Aby zrealizować to zadanie, nauczyciel oprócz znajomości treści musi posiadać umiejętność ich przekazywania, co wiąże się z właściwym planowaniem i przeprowadzaniem procesu edukacyjnego – przygotowaniem dydaktycznym, na które składa się właściwe wytyczanie celów, dobór odpowiednich treści, metod, środków dydaktycznych, a także form i strategii nauczania. Ponadto właściwe przygotowanie dydaktyczne obejmuje znajomość nowożytnych systemów dydaktycznych oraz świadomy ich wybór i wykorzystanie¹⁰.

Kompetencje komunikacyjne. Komunikacja należy do podstawowych kompetencji jednostki. Nauczyciel jest zobowiązany skutecznie porozumiewać się ze wszystkimi podmiotami procesu edukacyjnego, w tym z innymi nauczycielami z grona pedagogicznego, z rodzicami, uczniami, a obecnie nawet z przedstawicielami samorządów i innymi członkami lokalnej wspólnoty. Jego właściwe porozumiewanie się z powyższymi, zarówno w mowie, jak i piśmie, warunkuje jego skuteczne działania dydaktyczne i wychowawcze. Bez odpowiednio ukształtowanej komunikacji, na którą składa się język jako narzędzie wyrazu oraz odpowiednia wiedza jako baza dla tego pierwszego, nauczyciel nie jest w stanie skutecznie poruszać się w płaszczyźnie złożonych interakcji społecznych, co może doprowadzać do niezrozumienia, konfliktów, a nawet niemożności wykonywania tego zawodu. Kompetencje komunikacyjne przejawiają się w tym, że nauczyciel nie tylko poprawnie posługuje się językiem mówionym i pisany w różnych sytuacjach zawodowych, rozwija pogłębiony dialog ze wszystkimi podmiotami edukacji, ale także potrafi słuchać

⁹ Zalecenia Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 grudnia 2006 roku (Kompetencje kluczowe w uczeniu się przez całe życie).

¹⁰ Cz. Kupisiewicz, *Dydaktyka. Podręcznik akademicki*, Kraków 2012, s. 21-23.

wychowanków oraz rozumie intencje i treści ich wypowiedzi. Nauczyciel dysponujący tymi kompetencjami potrafi myśleć dialogicznie i rozwijać tę zdolność u uczniów poprzez stosowanie różnych technik dyskusyjnych oraz uwrażliwiających ich na piękno i barwę języka ojczystego¹¹.

Kompetencje związane z planowaniem, organizowaniem, kierowaniem i współdziałaniem. Podstawowym obowiązkiem nauczyciela jest planowanie i organizowanie procesu edukacyjnego. Właściwe jego przeprowadzenie jest warunkiem powodzenia i skuteczności efektów edukacyjnych. Planowanie wymaga metodycznego respektowania zasad prawidłowego konstruowania planów pracy edukacyjnej (rozkładów materiału nauczania), autorskich programów nauczania oraz scenariuszy zajęć zintegrowanych. Jest ono niełatwe dla nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej, gdyż są oni zobligowani do prawidłowego wyboru programu nauczania i wyboru podręczników z wielu renomowanych, istniejących na rynku wydawniczym. Ponadto nie występuje zgodność pomiędzy nauczycielami, dyrektorami i innymi edukatorami co do powinności budowy scenariusza zajęć zintegrowanych. Dodatkową trudnością dla nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej jest uwzględnienie w planowaniu indywidualnych potrzeb dzieci niepełnosprawnych i wybitnie zdolnych, a także uwzględnienie indywidualnego rozwoju, tempa pracy i zainteresowań każdego ucznia¹². Jeżeli chodzi o umiejętności kierownicze, to są one wymagane przede wszystkim w przypadku starszych stażem nauczycieli mianowanych i dyplomowanych, którzy są opiekunami mniej doświadczonej kadry nauczycielskiej, legitymującej się niższymi stopniami awansu zawodowego. Współdziałanie objawia się u nauczycieli umiejętnością nawiązania trwałego kontaktu z wychowankami i rodzicami. Wiąże się to z umiejętnością współżycia we wspólnocie i kształtowaniem postaw prospołecznych. Nauczyciel powinien umieć również rozwiązywać konflikty uczniowskie, czyli być mediatorem.

Kompetencje świadomościowe w zakresie refleksji nad swoją postawą i własną praktyką. Podstawą rozwoju powyżej charakteryzowanych kompetencji jest refleksyjność, autoewaluacja, a więc dostrzeganie celu w podejmowanych decyzjach i działaniach, ocena zmian zachodzących w otoczeniu, wartościowanie i opiniowanie zewnętrznych uwarunkowań pracy nauczyciela oraz wewnętrznych systemów wartości¹³. Profesjonalny rozwój nauczyciela, oprócz refleksji nad działaniem i w działaniu, obejmuje również refleksje o działaniu, a więc rozumienie relacji między celami

¹¹ E.I. Laska, *Nauczyciel wobec wczesnej edukacji dzieci*, Rzeszów 2007, s. 11.

¹² D. Klus-Stańska, M. Nowicka, *Sensy i bezsensy edukacji wczesnoszkolnej*, dz. cyt., s. 185.

¹³ T. Parczewska, B. Bilewicz-Kuźnia, *Edukacja przedszkolna w Polsce i na świecie. Wybrane zagadnienia*, Lublin 2013, s. 83.

a praktyką nauczania oraz analizowanie wewnętrznych wpływów wywieranych na nauczycieli i uczniów¹⁴. Umiejętność adekwatnej do rzeczywistości analizy własnej działalności na tle zmian społecznych pociąga za sobą całościowe uczenie się, doskonalenie i doształcanie, obejmujące nie tylko kompetencje twarde – jak je określa R. Kwaśnica¹⁵ – dotyczące wiedzy z zakresu poszczególnych edukacji w obszarze edukacji wczesnoszkolnej oraz umiejętności dydaktyczne, ale także miękkie – związane z osobowością nauczyciela, wyznawaną przez niego hierarchią wartości i wyborem odpowiedniego podejścia pedagogiczno-psychologicznego w ramach dostępnych nurtów i teorii interdyscyplinarnych, które są spuścizną przeszłych pokoleń – filozofów, pedagogów, psychologów i innych uczonych myślicieli.

Kompetencje kreatywne. Według I. Adamek, w obecnej dobie nauczyciele powinni posiadać również kompetencje kreatywne. Autorka podkreśla, że kreatywność to zdolność do twórczego stylu pracy zawodowej, także osobistej postawy w odniesieniu do dziecka, która łączy się z funkcją facylitatora jego rozwoju. Nauczyciel kreatywny jest otwarty na zmieniające się warunki pracy i dialog z otoczeniem. Działa on tak, że przekracza dotychczasowe granice materialne, społeczne i symboliczne. Ponadto posiada tendencje do samorealizacji, świadomość, wiedzę i wiele cennych w pracy dydaktyczno-wychowawczej umiejętności oraz jest odpowiedzialny za swój własny rozwój¹⁶. I. Adamek uzasadnia, że „szkoła jutra i nauczyciel jutra muszą w szerszym znaczeniu dostosowywać się do potrzeb dynamicznie zmieniającego się świata i formułującego się społeczeństwa postindustrialnego”¹⁷. Autorka do swej publikacji czerpie inspiracje z psychologii humanistycznej oraz z dyskursu humanistyczno-adaptacyjnego, którego twórcy i zwolennicy zachęcają nauczyciela do dbania o rozwój własnej osobowości w celu skutecznej edukacji uczniów.

Podstawy metodologiczne badań własnych

Przedmiotem niniejszych badań jest samoocena posiadanych kompetencji nauczycielskich 49 studentów pierwszego roku niestacjonarnych studiów licencjackich na kierunku pedagogika w Akademii Ignatianum w Krakowie. Celem badań jest poznanie opinii respondentów na temat poziomu ich kompetencji zawodowych, takich jak: interpretacyjne,

¹⁴ J. Gajda, *Autorefleksja jako wyznacznik utrzymania wysokiej jakości pracy zawodowej nauczyciela*, [w:] *Jakość wobec wyzwań i zagrożeń XXI wieku*, red. R. Reclik, A. Zduniak, Poznań 2010, s. 45.

¹⁵ R. Kwaśnica, *Wprowadzenie do myślenia o nauczycielu*, [w:] *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, t. 2, Warszawa 2003, s. 295.

¹⁶ I. Adamek, Ł. Bałachowicz, *Kompetencje kreatywne nauczycieli wczesnej edukacji dziecka*, Kraków 2013, s. 17-29.

¹⁷ Tamże.

diagnostyczne, interwencyjne, specjalnościowe i dydaktyczne, kreatywne i inne. Do badań posłużyła metoda ilościowa – ankieta, jedynie uzupełniona o metodę jakościową – krótki wywiad niewystandaryzowany, mający na celu głębsze zrozumienie przez badającą oceny poziomu niektórych kompetencji. W badaniach zostały postawione następujące pytania:

1. Na jakim poziomie znajdują się poszczególne kompetencje nauczycielskie badanych studentów według ich własnej opinii?

2. W jaki sposób badani rozwijają całościowo swoje kompetencje zawodowe?

Pomimo interesującego wymiaru badań, mogą stanowić one jedynie powierzchowną analizę stanu faktycznego oceny poziomu kompetencji studenckich w zawodzie nauczyciela. Jednakże mogą one inspirować do refleksji nad podjętym zagadnieniem oraz dalszych badań na większej liczbowo grupie badanych z użyciem skonstruowanej do tego pomiaru skali (narzędzie psychologiczne), co pociągałoby za sobą ich interdyscyplinarny wymiar. Mogłoby być rozważone powtórzenie badań na tej samej grupie osób na koniec trzeciego roku studiów licencjackich i porównanie zachodzących zmian w samoocenie kompetencji zawodowych.

Charakterystyka terenu badań. Respondentami niniejszych badań byli, jak już zostało wspomniane, studenci pierwszego roku studiów niestacjonarnych o kierunku pedagogika. Ich liczba wynosiła 49 osób, w tym 4 mężczyzn (8%), pozostałe 45 osób (92%) – kobiety. Jeżeli chodzi o zawód, to 26 osób (53%) pracuje w oświacie, w tym 10 respondentów (20%) jest nauczycielami edukacji wczesnoszkolnej od ponad 5 lat, natomiast 7 respondentów (14%) pracuje jako wychowawcy przedszkolni. Ponadto 23 badanych (47%) nie pracuje i są to osoby poniżej 25. roku życia. Istotne jest, że 35 osób (71%) jest zainteresowanych specjalnością wczesnoszkolną i przedszkolną, zatem istnieje prawdopodobieństwo, że w przyszłości będą one pracowały na szczeblu edukacji wczesnoszkolnej lub w przedszkolu. Badania zostały przeprowadzone w styczniu 2014 roku.

Analiza wyników badań i wnioski

Studenci zapytani o ocenę swoich kompetencji udzielili odpowiedzi, które są przedstawione w tabeli 1. Z analizy powyższych danych wynika, że badani studenci oceniają dość wysoko swoje kompetencje zawodowe, prawdopodobnie dlatego, że dość duża liczba osób – 26 (53%) pracuje zawodowo, w tym na poziomie edukacji wczesnoszkolnej oraz w placówkach przedszkolnych. Posiadają oni zatem doświadczenie zawodowe i są w stanie określić poziom własnych kompetencji w działaniu wychowawczo-dydaktycznym.

Analiza wyników badań i wnioski

Tabela 1. Ocena własna poziomu kompetencji zawodowych studentów

Posiadane kompetencje		Niski		Średni		Wysoki		Bardzo wysoki		Całociowa liczba i % respondentów	
		liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
1	Interpretacyjne	1	2	20	41	21	43	7	14	49	100
2	Diagnostyczne, interwencyjne	3	6	21	43	17	35	8	16	49	100
3	Pedagogiczno- -psychologiczne, poradnicze i doradcze	2	4	11	22	32	65	4	8	49	100
4	Specjalnościowe i dydaktyczne	1	2	23	47	16	33	7	14	49	100
5	Komunikacyjne	–	–	11	22	26	53	12	24	49	100
6	Związane z planowaniem, organizacyjne i z współpracą	2	4	14	29	27	55	5	10	49	100
7	W zakresie refleksji nad własną postawą i praktyką	1	2	14	29	25	51	9	18	49	100
8	Kreatywne	1	2	7	14	32	65	9	18	49	100

Źródło: badania własne

Po szczegółowej analizie można natomiast stwierdzić, że kompetencje interpretacyjne zostały ocenione przez 20 respondentów (41%) na poziomie średnim, a przez 21 osób (43%) na poziomie wysokim. Jedynie jedna osoba stwierdziła, że poziom tej kompetencji jest niski, natomiast 7 studentów uważa, że ich poziom kompetencji interpretacyjnych jest bardzo wysoki. Można zatem wnioskować, że badani są w stanie prawidłowo

interpretować prawne dokumenty oświatowe, niezbędne we właściwej organizacji procesu edukacyjnego.

Kompetencje diagnostyczne i interwencyjne określone zostały jako średnie aż przez 21 osób (43%) i jako wysokie przez 17 respondentów, co stanowi 35%. 8 osób (16%) ocenia swoje kompetencje w tym względzie jako bardzo wysokie, a 3 osoby jako niskie (6%). Natomiast wyżej oceniają oni swoje przygotowanie pedagogiczno-psychologiczne, poradnicze i doradcze – 32 osoby (65%) reprezentują poziom wysoki, 11 respondentów (22%) poziom średni oraz niski jedynie 2 osoby (4%). Z powyższego zestawienia danych dotyczących tych dwóch rodzajów kompetencji wynika, że badani studenci czują się lepiej przygotowani do pełnienia funkcji kompetentnego doradcy (tzw. z psychologii miękką interwencją) niż wprawnego diagnostyka i osoby w sposób skuteczny interweniującej w sytuacji problemowej. W czasie wywiadu z respondentami okazało się, że potrzebę, a nawet konieczność posiadania tych kompetencji przypisują oni raczej psychologom.

Jeżeli chodzi o własną ocenę poziomu istotnych kompetencji specjalnościowych i dydaktycznych, to spotkała się ona z pewnym zaskoczeniem Autorki, gdyż w porównaniu do pozostałych kompetencji nie są one oceniane zbyt wysoko. Aż 23 osoby (47%) wskazały, że znajdują się one na poziomie średnim, 16 osób (33%) – wysokim, 7 osób (14%) – bardzo wysokim oraz 1 osoba (2%) – niskim. Z wywiadu wynika, że badani studenci są świadomi swoich braków w tym zakresie i dlatego też zdecydowali się podjąć studia wyższe na kierunku pedagogika, gdyż spodziewają się uzyskać wiedzę i umiejętności dydaktyczne i metodyczne.

Ponadto ponad połowa respondentów – 27 osób (55%) twierdzi, że potrafi skutecznie zorganizować sytuację czy proces edukacyjny oraz podejmować współpracę z innymi podmiotami procesu edukacyjnego, gdyż określają oni swoje kompetencje w tym względzie na poziomie wysokim. Natomiast 5 osób (10%) szacuje je jako bardzo wysokie, 14 osób (29%) – średnie oraz jedynie 2 osoby (4%) – niskie.

Badani studenci określają siebie jako skutecznie komunikujących się z innymi – aż 26 osób (53%) wymienia te kompetencje na poziomie wysokim, 12 osób (24%) na bardzo wysokim, 11 (22%) na średnim, nikt z respondentów nie stwierdził, że jego umiejętności komunikacyjne wykorzystywane w praktyce znajdują się poziomie niskim.

Jeżeli chodzi o umiejętność dokonania namysłu nad własną praktyką zawodową, to również jest ona określana przez badanych na wysokim poziomie – 25 osób (51%) i bardzo wysokim – 9 osób (18%), natomiast na średnim – 14 osób (29%) i niskim – 1 osoba, co stanowi 2%. Ponadto aż 32 osoby (65%) uważają się za kreatywne, 9 osób (19%) za bardzo

kreatywne, a jedynie 7 respondentów (14%) określa swoją kreatywność w pracy nauczyciela jako średnią, zaś 1 osoba, czyli 2%, jako niską.

Tabela 2. Najczęstsze sposoby rozwijania kompetencji zawodowych wśród badanych studentów

	Sposób rozwijania kompetencji	Liczba osób
1	Biorę udział w kursach doskonalenia nauczycieli	7
2	Podejmuję naukę w ramach formalnych studiów	14
3	Studiuje literaturę naukową	24
4	Biorę udział w warsztatach metodycznych i innych organizowanych w moim miejscu pracy	8
5	Inne (jakie?), kontakt ze sztuką	1

Źródło: badania własne

Dzięki uzyskanym danym można odpowiedzieć na drugie zadane pytanie, które brzmiało: W jaki sposób badani najczęściej rozwijają całościowo swoje kompetencje zawodowe? Pytanie to w ankiecie miało charakter wielokrotnego wyboru, zatem liczba odpowiedzi nie będzie równa się liczbie respondentów.

Można stwierdzić, że najwięcej osób, gdyż aż 24 (49%), w tym celu studiuje literaturę fachową, 14 studentów (29%) podejmuje formalną edukację na poziomie wyższym (czego dowodem jest ich obecność na studiach licencjackich), 7 osób (14%) ma zamiar skorzystać z kursów doszkalających, 1 osoba (2%) stwierdziła, że własne kompetencje będzie podnosiła również przez regularny kontakt ze sztuką. Oprócz tego 8 osób (16%) ma zamiar brać udział w warsztatach metodycznych i innych organizowanych w ich miejscu pracy.

Niniejsze badania pozwoliły ustalić, że badani większość wyszczególnionych w ankiecie kompetencji oceniają u siebie wysoko, a niektóre nawet bardzo wysoko. Szczególnie zadowoleni są oni z własnych umiejętności praktycznych z zakresu pedagogiczno-psychologicznego, organizacyjnego, interpretacyjnego oraz z osobistej kreatywności przejawianej przez nich w miejscu pracy. Interesujące jest, że nie wszyscy

respondenci uznali za najważniejszy sposób rozwijania własnych kompetencji uczęszczanie na zajęcia teoretyczne i praktyczne w ramach formalnych studiów, a większą wagę przypisują oni własnemu studiowaniu literatury fachowej, jak twierdzą w wywiadzie – również tej z kanonu obowiązkowych i dodatkowych „lektur akademickich”. Ważny jest fakt, że badani studenci chcą rozwijać całościowo własne kompetencje związane z zawodem nauczyciela, w tym wczesnoszkolnego, oraz że są oni świadomi własnych braków (kompetencje specjalnościowe i dydaktyczne), które zamierzają w przyszłości nadrobić, w tym poprzez studia licencjackie, na które obecnie uczęszczają.

Zakończenie i wnioski dla praktyki edukacyjnej

Posiadanie każdej z wyżej wymienionych i scharakteryzowanych kompetencji jest potrzebne do skutecznego działania w zakresie nauczania i wychowania. Wymagane jest też łączenie tych umiejętności i elastyczne z nich korzystanie w ramach realnych potrzeb uczniów i rodziców. Wiadomo, że nie każdy nauczyciel będzie posiadał wszystkie lub chociaż większość z nich. Zasadne jest zatem tworzenie zespołów ekspertów w ramach grona pedagogicznego w danej szkole, a nawet rozszerzanie zasięgu ich współpracy do gminy czy województwa po to, aby nauczyciele mogli uzupełniać się wzajemnie i korzystać z wiedzy i doświadczenia innych. Ponadto na studiach licencjackich i magisterskich należy położyć nacisk na świadome rozwijanie powyższych kompetencji u nauczycieli w ramach wszystkich przedmiotów akademickich, a nie tylko tych związanych z kierunkiem czy specjalnością. Zdaniem Autorki nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej potrzebuje między innymi merytorycznego i metodycznego wsparcia nie tylko w ramach studiów, ale również podczas wykonywanej pracy zawodowej, gdy pojawiają się kolejne wyzwania i trudności związane z praktyką. Mógłby je uzyskać nie tylko od dyrektora szkoły, grona pedagogicznego, ale także poradni metodycznej i poradni pedagogiczno-psychologicznej, z którymi powinien szerzej współpracować. Reasumując, nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej, podobnie jak nauczyciele innych szczebli edukacji, jest zobowiązany do ciągłego doskonalenia siebie jako jednostki i swojego warsztatu zawodowego. Jego zadaniem jest być profesjonalnym i żywo reagującym na potrzeby uczniów w zmieniającym się i niejednokrotnie wymagającym świecie społeczeństwa mobilnego i otwartego na wiedzę.

Bibliografia

Adamek I., Bałachowicz Ł., *Kompetencje kreatywne nauczycieli wczesnej edukacji dziecka*, „Impuls”, Kraków 2013.

Gajda J., *Autorefleksja jako wyznacznik utrzymania wysokiej jakości pracy zawodowej nauczyciela*, [w:] *Jakość wobec wyzwań i zagrożeń XXI wieku*, red. R. Reclik, A. Zduniak, Wyd. Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2010.

Klus-Stańska D., Nowicka M., *Sensy i bezsensy edukacji wczesnoszkolnej*, WSiP, Warszawa 2005.

Kompetencje kreatywne nauczycieli wczesnej edukacji dziecka, red. I. Adamek, Ł. Bałachowicz, „Impuls”, Kraków 2013.

Kupisiewicz Cz., *Dydaktyka. Podręcznik akademicki*, „Impuls”, Kraków 2012.

Kwaśnica R., *Wprowadzenie do myślenia o nauczycielu*, [w:] *Pedagogika 2. Podręcznik akademicki*, red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, t. 2, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2003.

Kyriacou Ch., *Essential Teaching Skills*, Oxford, Blackwell 1991.

Laska E.I., *Nauczyciel wobec wczesnej edukacji dzieci*, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2007.

Parczewska T., Bilewicz-Kuźnia B., *Edukacja przedszkolna w Polsce i na świecie. Wybrane zagadnienia*, Wyd. UMCS, Lublin 2013.

Szempruch J., *Pedeutologia. Studium teoretyczno-pragmatyczne*, „Impuls”, Kraków 2013.

Uszyńska-Jarmoc J., Dudel B., Głowska-Sołdatow M., *Rozwijanie kompetencji kluczowych uczniów w procesie edukacji wczesnoszkolnej*, „Impuls”, Kraków-Białystok 2013.

Puślecki W., *Modernizacja kompetencji profesjonalnych nauczycieli edukacji początkowej*, [w:] *Idee i strategie edukacji nauczycieli klas I-III*, red. I. Adamek, Wyd. Naukowe WSP, Kraków 1998.

Wielki słownik wyrazów obcych, red. M. Bańko, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2005.

Wysocka E., *Diagnostyka pedagogiczna. Nowe obszary i rozwiązania*, „Impuls”, Kraków 2013.

Zalecenia Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 grudnia 2006 roku (Kompetencje kluczowe w uczeniu się przez całe życie).

Netografia

<http://www.eurydice.org> (europejska, renomowana baza z zakresu pedagogiki porównawczej) (dostęp: 06.01.2014).

Streszczenie

W obecnej dobie szybkiego rozwoju, w tym społecznego i zawodowego Europejczyków, w licznych zaleceniach Rady Europy podkreśla się znaczenie posiadania kompetencji, w szczególności tych uznanych za kluczowe. Wskazane jest posiadanie szerokiej wiedzy ogólnej, potrzebnej w każdym zawodzie oraz w razie przekwalifikowania, ale także specyficznych, szczegółowych umiejętności, które ponadto należy odpowiednio wykorzystać w praktyce. Zawód nauczyciela, w tym nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej, nie jest w tym odosobniony. Jest zawodem wymagającym od osób go wykonujących wielu talentów, umiejętności, dużej elastyczności, mobilności i kreatywności. Po to, aby dany nauczyciel był nazwany kompetentnym, musi pracować efektywnie w placówce edukacyjnej i w środowisku lokalnym. W byciu skutecznym pomagają mu liczne kompetencje, które nabywa podczas formalnej i nieformalnej edukacji. Celem niniejszego artykułu jest ukazanie wymogów wielości kompetencji w dynamicznie zmieniającym się i żywo reagującym na potrzeby społeczne zawodzie nauczyciela. Artykuł jest skierowany przede wszystkim do studentów pedagogiki, ale też do praktyków z dziedziny edukacji wczesnoszkolnej. Jego zadaniem jest uświadomienie im faktu, że nabywanie kompetencji odbywa się przez całe życie. Często na ich posiadanie składa się wiele okoliczności życiowych i doświadczeń, nie zawsze korzystnych. Dlatego też została podkreślona waga szerszej współpracy nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej ze wszystkimi podmiotami edukacji, w tym również wymiany informacji w tworzonych zespołach eksperckich.

Słowa kluczowe: kompetencje, kompetencje kluczowe, całożyciowe nabywanie kompetencji.

Lifelong Acquisition of Key Competences for Teachers of Early Childhood Education in a Changing Education and Social World

Summary

In the current era of rapid development affecting citizens of Europe – in, amongst others, both the social and the professional spheres – many recommendations made by the Council of Europe have emphasized the importance of possessing the right competences – and, in particular, those identified as key competences. It is considered advisable to acquire not only the broad general knowledge that is needed across all professions and in the event of retraining, but also specific, detailed skills, such as need to be employed in practice in the right and proper way. The teaching

profession, including that of teachers specializing in early-childhood education, is no exception. It is a job that requires one to make use of one's many talents and skills, as well as flexibility, mobility and creativity. For a teacher to be considered competent, he/she has to be capable of working effectively in both their educational institution and their local area. Numerous competencies, acquired during formal and informal education, will help him/her to meet these challenges. The purpose of this article is to show the diversity and multiplicity of the competences required for the teaching profession to fulfil its role of being responsive to social needs in a dynamic and lively way. It is aimed primarily at students of pedagogy, but also at practitioners in the area of early-childhood education – in the hope that it will make them aware of the fact that the process of acquiring competences continues throughout all of one's life. Indeed, it is often the case that this process involves and reflects many different life-circumstances and experiences, not always of a favorable kind. For this reason, we stress the importance of cooperation between teachers working in early-childhood education and all of the different stakeholders involved in education – cooperation that should include an exchange of information amongst the various expert groups involved.

Keywords: competences, key competences, lifelong acquisition of competences.

Adres do kontaktu:

e-mail: anetakaminska.ignatianum@wp.pl